

UKRAYNA KRİZİNİN DİNİ TEMELLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Şir Muhammed DUALI*

ÖZET

16. yüzyılın sonlarına doğru Katolik Kilisesi'nin yoğun çabası neticesinde günümüz Ukraynası'nın Batı coğrafyasında mevcut kiliselerinin ekseriyeti Vatikan'ın hukuki üstünlüğünü tanıma kararı almıştır. Bu karar sonucu dönemin Ukrayna sınırları içerisinde mevcut kiliseler resmen ikiye ayrılmıştır. Papa'nın hukuki üstünlüğünü kabul eden kiliseler, doğal olarak papalığın kontrolü altına girerken, bu anlaşmaya karşı çıkan ve genellikle ülkenin doğu kısımlarında bulunan kiliseler, Rus Ortodoks Kilisesi'nin yanında saf tutmayı yeğlemişlerdir. Bu makale bir taraftan 16. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına değin, Ukrayna Ortodoks Kilisesi bünyesinde meydana gelen ideolojik ve siyasi ayrışmaların gerekçelerini irdelerken diğer taraftan da söz konusu ayrışmanın günümüze yansımalarını değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda 16. yüzyıldan beri varlığını devam ettiren Ukrayna Grek Katolik Kilisesi ve bu kiliselerin Vatikan'a olan bağlılığını sonlandırmak amacıyla Sovyet rejiminin izlediği katı politikaların inançlar üzerinde bıraktığı derin izlerin günümüze yansımaları değerlendirilirken, bugün Ukrayna'da ortaya çıkan siyasi krizde mevcut kilise oluşumlarının rolü üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna, Grek Katolik Kilisesi, Brest Konsili, Papalık, Moskova Patrikliği.

ABSTRACT

Towards the end of the 16th century, due to the intense efforts of the Catholic Church the majority of the Western Ukrainian churches decided to recognize the legal supremacy of the Vatican. As a result of this decision, the churches in Ukraine were actually divided into two groups. While churches that accept the Pope's judicial supremacy began to be governed by Papacy, the churches that were in the eastern part of the country and that were also against this agreement allied themselves with the Russian Orthodox Church. This article analyzes the split and decomposition that occurred from the end of the 16th century to the mid of the 20th century in Ukrainian Orthodoxy. On the other hand, it evaluates the reflections of the same decomposition to today's world. This article also analyzes the policies of the Soviet regime to solve the problem of Greek Catholic Church in Ukraine and the role of the churches in political crisis in Ukraine.

* Yrd. Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi,
muhammed.duali@gop.edu.tr

Keywords; Ukrainian, Greek Catholic Church, Brest Council, Vatican, Moscow Patriarchate

2014 yılında Ukrayna sınırları içerisinde meydana gelen iç savaş ve ayrışma sürecinin sosyo-politik ve ekonomik boyutunun yanı sıra kuşkusuz dini/kilise ayağı da mevcuttur. Bu çerçevede ülke sınırları içerisinde tarihi süreçte ortaya çıkan çeşitli kilise oluşumları ve bu oluşumların Moskova Patrikliği ve Vatikan ile olan ilişkilerin aydınlatılması konunun daha doğru bir zeminde tartışılmasını kolaylaştıracaktır.

1991 yılı itibarıyla Sovyet rejiminin yıkılması sonucu bağımsızlığını kazanan Ukrayna'da, yıllardan beri baskı ve takip altında tutulan kilise/din sorunu yeniden gün ışığına çıkmıştır. Kuşkusuz bu kiliselerin başında 1596 yılında Brest Kilise Birliği anlaşması sonucu Papalığın hukuki üstünlüğünü kabul eden Ukrayna Grek Katolik Kilise sorunu gelmektedir. Ukrayna milliyetçiliğinin de özünü oluşturan Grek Katolik Kilisesi isminden de anlaşılacağı üzere Roma Katolik Kilisesi'nin hukuki üstünlüğünü kabul etmesi sebebiyle Ortodoksluk çizgisinden çıkmakla itham edilegelmiştir. Nitekim bu tarihsel gerçeklik, Ortaçağ'dan günümüze, Doğu Avrupa coğrafyasını Katolik-Ortodoks çatışmasının merkezi haline getirmiştir. Brest Birliği sonucu ülke genelinde mevcut kiliselerin Grek-Katolik ve Ortodoks olmak üzere ikiye ayrılması, Ukrayna toplumunun dini, siyasi, kültürel ve geleneksel açıdan keskin bir biçimde ayrışmasıyla sonuçlanmıştır. Brest Kilise Birliği Anlaşması üzerinden dört asır geçmiş olmasına rağmen bu anlaşma sonucu ortaya çıkan toplumsal ayrışma/bölünme güncelliğini korumaya devam etmekle kalmamış, ayrıca Ukrayna'nın birlik ve beraberliğini de ciddi manada tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Nitekim Sovyetlerin tarih sahnesinden silinmesini bir fırsat olarak değerlendiren Vatikan, Grek Katolik Kilisesi üzerinde etkinliğini yeniden artırma yoluna gitmek suretiyle bölgenin hassas dengelerini harekete geçirmiştir. Bu durum, doğal olarak Moskova Patrikliği ve dolayısıyla da Rusya Federasyonu'nu ciddi manada rahatsız etmiştir. Mevcut soruna sosyo-politik ve ekonomik çıkarların da eklenmesi ile birlikte Batı yanlısı Ukraynalılarla Rusya yanlıları arasında ortaya çıkan kamplaşmalar daha da geniş bir coğrafyayı içine çekme riski taşımaktadır. Nihayetinde bugün Ukrayna toprakları her iki gücün (Batı ve Rusya) çatışma alanına dönüşmüş vaziyettedir. Her ne kadar yaşanan bu sorun Batı yanlısı Ukraynalılarla Rusya yanlılar arasında cereyan ediyormuş gibi algılanıyorsa da sorunun temelinde dini farklılıkların da önemli yerinin olduğu görülmektedir. Zira bugün itibarıyla Ukrayna'da yaşanan iç savaşın bir tarafında Grek Katolik Kilisesi'nin Batı'nın da desteği ile her geçen gün etkinliğini artırıyor olması ve Kiev Patrikliğinin bağımsızlık mücadelesi varken, diğer tarafında da Moskova'nın Ortodoks Rus toplumu üzerinden bölgedeki hâkimiyetini sürdürme hırsı yatmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, sorunun temelinde 1596 Brest Kilise Birliği Anlaşması yatmaktadır ki bu anlaşma sonucu ortaya çıkan Grek Katolik Kilisesi, ülkenin dini, ulusal ve siyasi tarihinde çok önemli bir rol oy-

namış ve günümüz itibarıyla da oynamaya devam etmektedir. Siyasi ve dini nedenlerden dolayı ortaya çıkan Brest Kilise Birliği Anlaşması Rus siyasi ve kilise tarihi açısından Ortodoksluğa yapılan bir ihanet olarak takdim edilmiştir ki bu durum günümüz Ukrayna'nda ortaya çıkan toplumsal kamplaşmanın temelini oluşturmaktadır. Gerçekten de bu anlaşma Ortodoksluğa yönelik bir ihanet anlaşması mıdır? Yoksa tarihi ve sosyolojik gereksinimlerin bir sonucu mudur? Ya da bu anlaşma, Papalığın yürüttüğü misyonerlik faaliyetinin doğal bir neticesi olarak mı değerlendirilmelidir? Kuşkusuz günümüz Ukrayna'sında meydana gelen ve ülkenin Batı ve Rusya yanlısı olarak iki kutba ayrılmasına neden olan gelişmeler sadece Brest Birliği Anlaşması sonucu ortaya çıkan inanç farklılığına ve Kiev Patrikliğine bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin Moskova karşıtı tutumuna indirgemek isabetli olmayacaktır. Muhakkak sorunun sosyo-politik ve ekonomik boyutunun çok daha belirginlik kazandığı inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak 16. yüzyıldan günümüze, Ukrayna toplumunu iki farklı kutpa ayıran kilise/inanç faktörünün gözardı edilmesi, meydana gelen hadiselerin tam manasıyla anlaşılmasını zorlaştıracaktır.

1. 1596 Brest Kilise Birliği Anlaşması

14. yüzyıl içerisinde Ukrayna ve Rusya arasında meydana gelen siyasi kriz, Kiev Metropolitiği'nin Moskova ve Litvanya Büyük Düklüğü olmak (1236-1795) üzere iki farklı siyasi yapının kontrolü altına girmesi ile sonuçlanmıştır. 1322 yılı itibarıyla Kiev Metropolitiğinin Moskova'ya taşınması Litvanya Büyük Düklüğü'nü harekete geçirmiş ve nihayetinde 15. yüzyıl içerisinde ortaya Moskova ve Kiev olmak üzere iki otokefal¹ Ortodoks kilise yapılması çıkmıştır. 1453 yılında Doğu Roma imparatorluğunun Müslümanlarca fethedilmesi sonucu İstanbul Kilisesi'nin, diğer Ortodoks Kiliseler üzerindeki etkisinin azalması, papalığın bölgeye yönelik faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Mevcut otorite boşluğunu bir fırsat olarak değerlendiren papalık, özellikle Doğu Avrupa coğrafyasının Katolikleştirme sürecini hızlandırmıştır (M. V. Dmitriev 2003: 30). Yapılan kapsamlı çalışmalar sonucu 1590 yılı itibarıyla şimdiki Ukrayna ve Belarus coğrafyası piskoposlarından oluşan bir heyet kilise ritüelleri ve hiyerarşik yapısının geleneksel Ortodoksluğa bağlı kalması şartıyla papalığın hukuki statüsünün ve dogmatik teolojisinin kabul edilmesi konusunda uzlaşmaya varmışlardır (A. V. Kartaşev 1993: 447).

Bu ruhbanların başında Ukrayna'nın Batı bölgesinde bulunan Vladimir-Volynski kent Piskoposu ve 1599 yılı itibarıyla da Kiev Metropoliti görevini yürüten Hypatia Potey (ö. 1613) gelmektedir. Potey, hayatı boyunca Brest Anlaşması'nı desteklemiş ve bu konuyla ilgili makaleler kaleme almıştır. Potey ile aynı dönemde yaşayan ve Brest Anlaşması'nı savunan bir diğer ruhban ise Volyn bölge piskoposu Kiril Terlecki'dir (ö. 1607). Hem Potey hem de Kiril, 1595 yılında Brest Anlaşması'nın temellerini oluşturmak mak-

¹ Otokefal veya Otosefal; genellikle Doğu kiliselerine özgü bir terim olup tarih içerisinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Günümüz itibarıyla yönetim açısından her hangi bir diğer kiliseye bağlı olmamayı ifade etmektedir. Bkz. Vladislav Tsipin, (2000). Avtokefalya, Pravoslavnaya Entsiklopediya, Tom. I, Moskova, s.199-102.

sadıyla Vatikan'a giden ve Papa ile görüşen Ortodoks ruhbanlar arasında yer almışlardır (Dmitriev 2003: 90-91).

Peki, X. yüzyıl içerisinde Hıristiyanlığı Doğu Roma İmparatorluğundan kabul eden ve XVI. yüzyıla kadar da İstanbul'a bağlı kalan Batı Ukrayna Ortodoks Kiliseleri hangi gerekçelerden dolayı Papalığın hukuki otoritesini kabul etmiştir? Kuşkusuz bu konu 1596'dan günümüze çeşitli polemiklere konu olmuştur. Nitekim bu süreç içerisinde Ortodoks yazarlar Brest Anlaşması'nı kendi açılarından değerlendirirken, Katolik veya birleşme yanlısı ruhbanlar da tam tersi bir pozisyon izlemişlerdir. Ancak Batı Ukrayna Ortodoks Kiliseleri'nin Papalığın etki alanına girmesini şu başlıklar altında sıralamak mümkündür: Birincisi, 16. yüzyıl içerisinde Batı'da meydana gelen rönesans ve bunun etkisi ile ortaya çıkan protestan hareketinin bölgeyi etki altına almış olması hususudur. Ayrıca Ortodoks Kiliseleri'nin sahip oldukları geleneksel eğitim sisteminin ve kilise yapılanmasının reform ihtiyacı, Batı Ukrayna Ortodoks Kiliseleri'nin Latin dünyasına meyletmesine ön ayak olmuştur. Örneğin, Potey ve Kiril gibi Roma Katolik Kilisesi'nin otoritesini benimsemiş yoluna giden ruhbanlara göre kilise eğitimi alanında gecikmiş reformun gerçekleştirilebilmesi ancak Latin teoloji doktrininin benimsenmesi ve Katolik kilisesinin desteği ile mümkün olacaktır. Bu konuda görüş belirten Slav düşünür ve Piskopos Meletius Smotrytsky (ö. 1633) söz konusu dönemde Ortodoks toplumunun dini/kilise hayatının adeta anarşi içerisinde olduğunu, ruhban sınıfının saygı görmediğini, yöneticilerin kilise yetkililerini ciddiye almadığını ve hatta kilisenin kendi içerisinde itaatsizliğin had safhada olduğunu yazmaktadır (A. A. Turilov, B. N. Florya 1999: 15). Meletius'un Ortodoksluğa yönelik bu suçlamaları abartılı da olsa ortada önemli ölçüde otorite boşluğunun yaşandığı bir gerçektir. Dolayısıyla Lehistan-Litvanya Birliği bünyesindeki Batı Ukrayna'da bulunan ve uzun zamandan beri Katolik dünyası ile dirsek teması içerisinde olan Ortodoks kiliseler, kilise içerisinde düzenin ancak Papalığın otoritesi ile sağlanacağına inanmış/inandırılmışlardır.

Batı Ukrayna kiliselerini Papalığın otoritesine iten önemli konulardan bir diğeri ise 16. Yüzyıl içerisinde ortaya çıkan ve Doğu Avrupa coğrafyasında dini-siyasi açıdan etkin olan Ortodoks Kardeşlik² teşkilatları ile kilise hiyerarşisi arasında meydana gelen anlaşmazlıklardır. Zira bir taraftan kilise hiyerarşisi kendi etki alanlarında eğitim ve yayın faaliyetlerini yürüten kardeşlik kurumlarını kontrol altına alma çabası içerisinde iken, söz konusu kurumlar da kilisenin iç işlerine etkin bir biçimde müdahil olmaya ve piskoposları denetim altında tutmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla bir tarafta kardeşlik kurumlarının kendi aralarında ve laik yöneticilerle yaşadıkları

² Ortodoks Kardeşlik teşkilatları özellikle Batı'da M. Lüter'in kilise reformunun etkisi sonucu Batı Ukrayna Ortodoks Kiliselerini de ciddi anlamda etkilemiştir. Bu çerçevede 1580'lerden itibaren birden fazla Ortodoks Kardeşlik teşkilatları ortaya çıkmıştır. Çeşitli grupların ortaya çıkması sonucunda Ortodoks birliğini sağlamak adına teşkilatlanmışlardır. Söz konusu kardeşlikler temel ideolojilerini Kiril ve Mefodey'e dayandırmışlar ve kişinin bireysel aydınlanmasını Kutsal Kitabın okunmasına bağlamışlardır. Bkz. A. A. Papkov, (1900). Bratistva, Oçerki İstorii Zapadno-Ruskih Pravoslavnikh Bratstv, s. 1-65.

anlaşmazlıklar diğer tarafta da piskoposlarla yürütülen mücadeleler adeta ruhban sınıfını Brest Anlaşması'na itmıştır (Turilov 1995: 19). Tüm bunlara ilaveten Batı'da meydana gelen gelişmelerin de etkisi ile kilisede kullanılan dilin standartlaştırılması için Latin tecrübesinden yararlanma isteği de Batı Ukrayna kiliselerinin Papalığın kontrolü altına geçmesini kolaylaştırmıştır. Nitekim önde gelen Brest Birliği savunucularından Hypatia Potey, yazılarında özeldede Batı Rus kiliselerinin genelde ise Grek dünyasının sadece Vatikan'la birlik neticesinde bilimsel geri kalmışlıktan ve Grek etkisiyle geleneksel Slav kilise metinlerine giren heretik öğretilerden kurtulacağını öne sürmüştür (Turilov 1995: 19).

Son olarak da bu süreçte içerisinde papalık yanlısı ruhban sınıfının Lehistan-Litvanya Birliği yöneticilerince desteklenirken halkın önemli bir bölümü de anlaşmayı olumlu karşılamıştır. Zira birlik yanlısı ruhbanların yanı sıra şimdiki Batı Ukrayna ve Belarus bölgelerinde yaşayan halkın bir bölümü de Moskova Rusyası'nı Lehistan-Litvanya Birliği'nin düşmanı olarak görmüşlerdir. Birlik taraftarı Ruhbanlar anlaşma yapıldığı takdirde İstanbul ve Moskova'nın kontrolünden kurtulacaklarına ancak bu sefer de Papalık ve Polonya Katolikliğinin etkisi altında kalacaklarını iyi bildiklerinden Vatikan'da yapılan 11 Haziran 1595 tarihli görüşmede bazı şartlar öne sürmüşlerdir. Örneğin Anlaşmanın 16. Maddesine göre bir Ortodoks Rus'la Katolik birinin evliliği din değiştirme ile sonuçlanmamalıdır. Yine 25. Maddeye göre herhangi bir Ortodoks mabet Katolik Kilisesine çevrilmemelidir. Bir diğer önemli husus ise 30. Madde yer almaktadır ki buna göre anlaşma yanlısı kiliseler tarafından aforoz edilen herhangi bir Ortodoks kilise Katolik kilisesince kabul edilmeyecektir. Ayrıca ortodoksluğa ait inanç ve ibadet konuları değiştirilmeden korunmalıdır. Yine Ortodoks Hıristiyanlığında kabul gören papazların evlenmeleri kuralı değiştirilmeyecektir. Son olarak da Ukrayna ve Belarus'a özgü dini ve kültürel değerlerin korunması ön görülmektedir (Dmitriev 2003: 96). Özetle Brest taraftarı ruhbanlara göre mevcut düzensizlik ve kilise içerisinde vuku bulan anarşinin ortadan kaldırılması ancak papalığın tecrübelerinden yararlanmakla mümkün olacaktır. Ancak tüm bunlar gerçekleştirilirken dini ve geleneksel değerlerin de korunması gerekmektedir. Yukarıda belirtilen maddelerden de anlaşılacağı üzere Brest Anlaşması ile Ukrayna'nın Batısı milli ve dini değerlerini yok etmeden Papalığın hukuki statüsünü kabul etmek suretiyle bir taraftan Moskova Rusyası'nın ve kilise düzeninin geri kalmışlığından kurtulurken diğer taraftan da kendine özgü bir milli kilisenin temellerini atmıştır.

Netice itibarıyla 1596 yılında Brest Birliği Anlaşması sonucunda Papalığın etki alanına giren Batı Ukrayna Kiliseleri özellikle eğitim konusunda Latin geleneğini benimseyerek Grek kilise anlayışından önemli ölçüde uzaklaşmıştır. Ayrıca 1620'lerden itibaren birçok Brest yanlısı kilise ve tebaasının Ortodoksluğu terk ederek Katolikliğe geçtiği görülmektedir. Her ne kadar Brest Anlaşması gereğince bu kiliselerin Katolikliğe geçişleri yasaklanmışsa da pratikte bunun uygulanması mümkün olmamıştır. Bu durum Katolikliğin giderek bölgede etkinliğini artırmasıyla sonuçlanmıştır B. N. Florya

2003: 124). Katolikliğin bölgeyi etki altına alması bir taraftan Lehistan-Litvanya Birliği bünyesindeki Ortodoks tebaayı ikiye ayırırken diğer taraftan da Rus etkisinin yoğun olduğu Doğu Ukrayna coğrafyasında ve özellikle de Çarlık Rusyası'nda ciddi bir tepki ile karşılanmıştır. 19. yüzyıl içerisinde Ukrayna'nın Batı kesimlerinin de çarlığın kontrolüne girmesi Katolikliğin bölgedeki etkisini kısmen dahi olsa kontrol altına almıştır.

2. SSCB Döneminde Ukrayna'nın Batısındaki Kiliselerin Durumu

Çarlık Rusyası'nın yıkılmasıyla birlikte, Ukrayna topraklarının Batı kesimleri yeni oluşturulan Sovyetler Birliği'nin kontrolü dışında kalmıştır. Dolayısıyla bölgede mevcut kiliseler herhangi bir baskıya maruz bırakılmaksızın faaliyetlerini sürdürmeyi başarmışlardır. Sovyet kontrolünde kalan Doğu Ukrayna'da ise 1924 yılı itibarıyla Moskova Patrikliğinin yerine İstanbul Patrikliğini muhatap alan Ukrayna Otokefal Ortodoks Kilisesi tesis edilmiştir. Ancak çok geçmeden rejimin uygulamaya koyduğu din karşıtı politikalar neticesinde Ukrayna Otokefal Kilisesi tamamıyla ortadan kaldırılmıştır (Chuchalin http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2963/1/avtokefalia_church.Pdf (06 Ocak 2015)).

Ukrayna'nın Batı bölgelerinin Sovyetlerin kontrolü dışında kalması sebebiyle bölgede faaliyet gösteren Grek Katolik Kiliseleri konusunda herhangi bir yaptırım gerçekleştirilememiştir. Ancak 1943'ün sanlarına doğru Sovyetlerin II. Dünya Savaşı'nın kaderini değiştirecek bir hamleyle Almanlar nezdinde büyük bir başarı elde etmesi, Ukrayna dâhil birçok Batı ülkesinin Sovyet kontrolü altına girmesiyle sonuçlanmıştır. Geniş coğrafyanın Sovyet etki alanına girmesi, bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Nitekim bu coğrafyalarda yaşayan halkın büyük bölümü Hıristiyanlardan oluşmaktaydı. Bunların başında ise Vatikan etkisi altında olan Grek Katolik Kiliseleri gelmekteydi (M. V, Dimitriev 1996: 88). Özellikle Ukrayna'nın Almanlarca işgali sırasında güçlenen ve etkinliğini artıran Grek Katolik Kiliseleri ateist ideolojiyi benimseyen Sovyet yönetimi açısından ciddi sorun teşkil etmekteydi. Nitekim Papanın otoritesini kabul eden bu kiliseler, Ukrayna milliyetçiliğinin de besleyici unsuru konumundaydı (D. Pospelovcky 1996: 311). SSCB yönetim kadrosuna göre söz konusu kiliseler Vatikan güdümünden çıkarılmadan bölgenin kontrol altına alınması zor olacaktı. Zira Grek Katolik Kiliseleri uzun yıllardan beri Ukrayna milliyetçiliği yapmakla ve özellikle II. Dünya Savaşı sırasında, ayrılıkçıları desteklemekle itham edilmekteydi (Pospelovcky 1995: 260).

Sovyetlerin bölgeye intikalinin Grek Katolik Kilisesi açısından son derece sakıncalı olduğunu gören dönemin Grek Katolik Kilise metropoliti Andrey Şeptytsky (ö. 1944), 17 Ağustos 1944 tarihinde Stalin'e bir mektup yazarak ondan Grek Katolik Kilise inananlarının Sovyetler Birliği'nin sadık vatandaşları olarak kabul etmesini istemiştir (R. Yarema 2005: 7). Şeptytsky'nin bu yaklaşımı Moskova yönetimince olumlu karşılanmış ve Sovyet rejiminin Batı Ukrayna'da tesis edilmesi sürecinde kendisinden azami ölçüde yararlanılması kararlaştırılmıştır (Dualı 2014: 179). Bu konuda Sovyet istihbarat servisi KGB'nin gizli yazışmalarında bu konunun önemine vurgu

yapılmış ve metropoliten sahip olduğu otoritenin gereken yönde değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır (V. İ. Petruško 2008: 255). Ancak Şeptytsky'nin ölümüyle birlikte Sovyetlerin bölgeye yönelik politikalarında köklü değişiklikler meydana gelmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere söz konusu kiliseler Ukrayna milliyetçiliğini körüklemiş ve bölgenin Sovyet entegrasyonuna engel teşkil etmiştir (O. Y. Vasilyeva 2004: 75). Ayrıca 1941-1943 yılları arasında Sovyetlere karşı Nazi Almanyası ile işbirliği içerisinde bulunmakla itham edilmiştir.³ Sorunun ortadan kaldırılması için radikal bir yönetime başvuran Sovyetler, Grek Katolik Kiliseleri'ni zor kullanarak Rus Ortodoks Kilisesi bünyesine katmaya karar vermiştir. Dolayısıyla plan başarıyla sonuçlandığı takdirde bölgenin temel iki sorunu ortadan kaldırılmış olacaktı. Bu sorunun ilki Grek Katolik Kiliseleri'nin desteklediği milliyetçilik hareketiyken, bir diğeri ve en önemlisi de Vatikan'ın bölgedeki varlığına sona erdirilmesiydi (Petruško 2008: 265). Bu çerçevede İçişleri Halk Komiserliği'nin bünyesinde oluşturulan "Yeraltı Silahlı Ulusalçılar ve Eşkıyalarla Mücadele Teşkilatını" devreye sokan Sovyet yönetimi, Grek Katolik Kilisesi ve Ukrayna milliyetçilerine yönelik amansız bir mücadeleyi başlatmıştır. Ayrıca bu mücadeleye Rus Ortodoks Kilisesi'nin de aktif bir biçimde müdahil olması sağlanmıştır. Bu bağlamda Batı Ukrayna'da Ortodoks piskoposluk bölgesi tesis edilirken bölgede piskopos ve rahiplerin misyonerlik faaliyetleri için gereken olanaklar sağlanmış ve ayrıca söz konusu Kiliselerin Vatikan'ın öncülüğünden ayrılarak Moskova Patrikliğinin himayesine girmelerini hızlandıracak bir oluşum tesis edilmiştir (M. V. Şkarovsky 2000: 299). Dönemin Moskova Patriği I. Aleksî (ö. 1970), bu süreçte etkin bir rol üstlenmiş ve her fırsatta Grek Katolik Kiliseleri'ni Rus Ortodoks Kilisesi bünyesine dönmeye davet etmek suretiyle üzerine düşen görevi yerine getirmiştir (V. Tzıpin 1997: 344). Uygulanan bu siyaset neticesinde 1945'te 2 bin civarında olan Grek Katolik Kilisesi ruhbanından 1946'ya geldiğinde 706'sı gözaltına alınmış, 997'siyse Ortodoksluğa geçmeyi kabul etmek mecburiyetinde bırakılmıştır (Rastislav 2005: 57).

Sonuç olarak Sovyetlerin telkini neticesinde Şubat 1946'da oluşturulan Grek Katolik Kilise Konseyi bir karar alarak Brest Anlaşmasını ilga etmiştir (Paspelovcky 1996: 312). Aslında Sovyetlerin Grek Katolik Kiliseleri'ne yönelik yürüttüğü bu politika, Rus Ortodoks Kilisesi'ni ziyadesiyle memnun etmiştir. Nitekim 1596'dan beri gündemde olan ve Moskova Patrikliği ile Vatikan'ı karşı karşıya getiren bu sorun, güç ve tehdit yoluyla dâhi olsa giderilmiştir. Aynı yöntemin uygulanması sonucu 1948 yılında Romanya Grek Katolik Kilisesi, 1950'de de Çekoslovakya'da faaliyet gösteren Grek Katolik

³ Grek Katolik Kilise önderlerinin II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ile iş birliği içerisinde olduğunu gösteren 14 Ocak 1942 tarihli belge, dönemin Grek Katolik Kilise metropoliti Andrey Şeptytsky ve Ukrayna milliyetçilerinin önderlerinden olan Albay Andriy Melnyk'nin (ö. 1964) imzasını taşımaktadır. A. Hitler'e gönderilen metnin tamamı için Bkz. Rostislav Yarema, (2012). Lvovskiy Tserkovniy Sobor 1946 goda v Svete Torjestva Pravoslaviya v Zapadnoy Ykraine, Kiev, Kit, s. 321-318.

Kilisesi resmen ortadan kaldırılmıştır (Dualı 2014: 177). Her ne kadar resmîyette varlığından söz edilmemişse de söz konusu kiliselerin asla yok edilemedikleri, sadece yeraltına çekildikleri Sovyetlerin son dönemlerinde açıkça ortaya çıkmıştır (Pospelovsky 1996: 262). Nitekim Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte bölgede yüzlerce Grek Katolik Kilisesi'nin yeniden faaliyete geçtiği görülmektedir. Sovyetlerin Batı Ukrayna'da mevcut Grek Katolik Kiliseleri'ni ilga girişimi ve Vatikan'ın bölgedeki varlığının sonlandırılması Avrupa ülkelerinde rahatsızlığa neden olmuştur. Özellikle Vatikan bu gelişme karşısında sessizliğini bozmuş ve Batı Ukrayna Kiliseleri'nin Rus Ortodoks Kilisesi'yle birleştirilmesini sert bir dille eleştirmiştir (Vasilyeva 2004: 154). Kuşkusuz Sovyetlerin bu uygulaması, bölgenin Moskova'ya olan nefretini daha da derinleştirmekten başka bir işe yaramamıştır.

3. Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin Bağımsızlık Mücadelesi

1985 yılı itibarıyla Politbüro'nun başına M. Gorbaçov'un gelmesiyle yeniden yapılandırma süreci başlatılmıştır. Dönemin konjonktürü gereği dini ve siyasi alanda kısmi serbestliğin sağlanmasıyla Ukrayna sınırları içerisinde 4000 civarında dini oluşumun faaliyete geçtiği görülmektedir. SSCB sınırları içerisinde bu dönemde toplam 6 bin civarında dini cemaatin kayıtlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Ukrayna'nın dini çeşitlilik konusunda çok daha hassas bir dağılıma sahip olduğu görülecektir. SSCB'nin son dönemlerinde Ukrayna sınırları içerisinde artarak çoğalan dini oluşumlar, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte örgütlenme yoluna giderek yeni kiliselerin faaliyete geçmesi hususunda Moskova ve Kiev yönetimine baskı uygulamışlardır. Buna ilaveten Moskova Patrikliği'nden ayrılarak bağımsız bir Ukrayna Ortodoks Kilisesini oluşturma amacı güden Kiev merkezli kalkışma, Moskova yanlısı Ortodoks tebaa arasında da ciddi gerginlikler vuku bulmuştur (Elensky 2013: 27). Bu çerçevede Grek Katolik Kilisesi'nin faaliyetleri sonucu 1991 yılının sonlarına doğru Ukrayna'nın Batısında bulunan 597 civarında Ortodoks Kilise yeniden Katoliklerin kontrolüne geçmiştir. Buna ilaveten 1930'lu yıllarda ortadan kaldırılan ve Moskova Patrikliğine muhalif tutumlarıyla bilinen Ukrayna Otokefal Ortodoks Kilise oluşumu da 351 kilise bölgesini kontrol altına almak suretiyle kendi bağımsızlığını ilan etmiştir (Tsipin 1996: 507).

Kuşkusuz tüm bu gelişmeler içinde Moskova'yı en fazla rahatsız eden durum, yukarıda da bahsedildiği üzere Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nde meydana gelen ve Moskova Patrikliği'nin hukuki üstünlüğünü reddeden gelişmeler olmuştur. Zira 22 Ocak 1992'de bir araya gelen Ukrayna Ortodoks Kilise piskoposları Moskova Patrikliği'nden Ukrayna Kilisesi'nin otokefallığı konusunda nihai bir karara verilmesini istemiştir. Moskova Patrikliği'nin bu isteğe olumlu bakmaması üzerine 1-4 Nisan 1992 tarihinde metropolit Filaret başkanlığında bir araya gelen Ukrayna Piskoposlar Konseyi, Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin otokefal statüye yükseltilmesinin zorunlu bir hal aldığını dolayısıyla bu sorunun ivedilikle çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtmiştir. Metropolit Filaret, Rus Ortodoks Kilisesi ile Ukrayna Ortodoks Kilisesi arasında herhangi bir münakaşaya zemin hazırlamadan, kardeşlik

ilişkilerinin korunması gerektiğinin de altını çizmiştir (Archiereyskiy <http://www.sedmitza.ru/lib/text/429439/> (07 Ocak 2015). Konsey oturumları Rusya yanlısı ruhbanlarla Ukrayna milliyetçisi ruhbanlar arasında hararetli tartışmalara sahne olmuştur. Tüm bu gelişmeleri değerlendiren Moskova Patriği II. Aleksî, Metropolit Filaret'i istifaya davet etmiştir. Bu sırada Moskova'da bulunan Metropolit Floret, Ukrayna Ortodoks Kilisesi temsilciliğinden istifa edeceğini beyan etmişse de Kiev'e döner dönmez bu görüşünden vazgeçmiş ve kendisinin istifaya zorlandığını açıkça ifade etmiştir (Tsipin 1996: 511). Tüm çabalarına rağmen bağımsızlık yanlısı Metropolit Filaret'in görevinden uzaklaştırılmaması, Moskova Patrikliği'ni harekete geçirmiştir. Nitekim 6-7 Mayıs 1992 tarihinde Moskova'da bir araya gelen Kutsal Sinod, Metropolit Filaret'i kınayarak bir önceki piskoposlar toplantısında alınan kararlara uymaya davet etmiş, aksi takdirde yargılanacağı konusunda uyarmıştır. Durumu değerlendiren Filaret, Kutsal Sinod'un⁴ kararlarını tanımayacağını ve Moskova'dan bağımsız otokefal statüsünün kazanılması için çalışmaya devam edeceğini beyan etmiştir. Daha sonra bağımsızlık yanlısı bir grup piskoposu İstanbul Patriği I. Bartholomeos'a müracaatta bulunarak Ukrayna'nın 1991 yılından itibaren bağımsızlığını elde ettiğini ve buna rağmen Moskova Patrikliği'nin hukuk dışı müdahalelerine maruz kaldığından yakınılmıştır. Tüm bunları gerekçe gösteren piskoposlar I. Bartholomeos'dan 1686 yılında kararlaştırılan ve Ukrayna Kilisesi'ni Moskova Patrikliği'ne bağlayan kararın durdurulması talebinde bulunmuşlarsa da Patrik Bartholomeos, sadece Moskova'ya bağlı Kiev Metropolitliği'ni yasal olarak kabul ettiğini resmen açıklayarak Rusya karşıtı kilise oluşumunu hayal kırıklığına uğratmıştır (A. Kochetov http://www.ng.ru/ng_religii/2005-04-06/1_kiev.html (26 Kasım, 2014).

Patrik Filaret ve destekçilerinin bu hamlesine karşılık olarak 27 Mayıs 1991 tarihinde Rusya yanlısı ruhbanların yoğunlukta olduğu Harkov kentinde piskoposlar toplantısı düzenlenmiş ve bu toplantıya Filaret davet edilmemiştir. Toplantı sonucu Metropolit Vladimir, (Sabodan) Kiev Metropoliti ve Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin başı olarak seçilmiştir. Bir gün sonraysa Moskova Patrikliği bu seçimi onayladığını ilan etmiştir (Tsipin 1996: 516). Filaret'in dışlanması ve yetkisinin elinden alınması, onu bağımsız Ukrayna Kilisesi davasından alıkoyamamıştır. Ukrayna milliyetçiliğinin desteğini de alan Filaret, Ukrayna'nın Batı kesimlerinde varlık gösteren Otokefal Ortodoks Kilisesiyle dirsek temasına girmiştir. Milliyetçilerin de desteğiyle yeni bir konsey toplanmış ve Ukrayna Ortodoks Kilisesi "patriklik" statüsüne yükseltilmiştir. Netice itibarıyla yaşanan zıtlıklar sonunda ülkede etnik ve dini açıdan dört farklı kilise yapılanması ortaya çıkmıştır. Bunların başında Doğu Ukrayna bölgesinde varlık gösteren ve Moskova Patrikliği'ne bağlılıklarıyla bilinen kiliseler gelmektedir. Yine bu dönemde Kiev Patriği Filaret'in kontrolü altında faaliyet yürüten Ortodoks kiliseler bulunurken, statü yönüyle üçüncü sırada ülkenin Batısı'nda etkin olan Grek

⁴ Kutsal Sinod; Rus Ortodoks Kilisesinin Patrik tarafından değil de oluşturulan özel kurul tarafından yönetilmesini ön gören sistem.

Katolik Kilisesi ile Ukrayna Otokefal Ortodoks Kilisesi gelmektedir (Tsipin 1996:521).

Kiev Patrikliği'ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin otokefallık hususunda Moskova yerine İstanbul Patrikliği'ne meyletmesi, 2000'li yıllarda yeniden gündeme gelmiştir. Özellikle Ukrayna Otokefal Ortodoks Kilisesi'nin İstanbul Patrikliği'nin hukuki statüsü altına girme isteği hem Kiev Patrikliği'ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi hem de Kiev yönetimince desteklenmiştir <http://www.sedmitza.ru/text/391118.html> (07 Ocak 2015). Bu çerçevede Ukrayna'dan İstanbul'a gelen üst düzey bir heyet, Patrik I. Bartholomeos'la görüşmüş ve dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Leonid Kuçma'nın özel davetini iletterek Patrikten Ukrayna'da tek bir yerel kilisenin oluşturulması konusunda yardım talebinde bulunmuştur. İsteği olumlu karşılayan Patrik, kısa zaman içerisinde Ukrayna'ya bir ziyarette bulunacağını belirtmiştir. Ancak Moskova Patrikliği'nin girişimleri sonucu İstanbul Patriği'nin Ukrayna ziyareti askıya alınmıştır (V. Burega <http://www.kiev-orthodox.org/site/churchlife/1839/> (26 Kasım 2014). Bu tarihten itibaren Moskova karşıtı Ukrayna Ortodoks Kiliseleri'yle İstanbul Patrikliği arasında ciddi bir temas söz konusu olmamıştır. Ancak 2005 yılından itibaren dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yuşçenko'nun Türkiye ziyareti sırasında Patrik I. Bartholomeos ile görüşmesi sürecin yeniden başlamasına neden olmuştur. Kiev yönetimi ile İstanbul Patrikliği arasında sürdürülen ikili ilişkiler sonucu Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin İstanbul Patrikliği hukuki statüsü altına alınması hususunda mutabakata varılmıştır. Bu çerçevede Patrik I. Bartholomeos 2008 yılında düzenlenen Rusların Vaftiz edilmesinin 1020. yılı etkinliklerine katılmak üzere Kiev'e davet edilmiştir. Ukrayna yönetimi ve Kiev Patrikliği bu ziyaret sırasında Patrik I. Bartholomeos'un 1686 yılında kararlaştırılan ve Ukrayna Ortodoks Kilisesini Moskova Patrikliği'nin bünyesine katan anlaşmayı ilga ederek yeniden İstanbul Patrikliği'nin hukuki statüsü altına almasını istemişlerdir (⁵ İlk aşamada süreç belirlenen plan çerçevesinde ilerlemişse de Patrik I. Bartholomeos'un Moskova Patriği II. Aleksiy'e baş başa görüşmesi süreci yeniden sekteye uğratmıştır. Nitekim söz konusu görüşmenin ertesi günü I. Bartholomeos İstanbul'a Aleksiy'e Moskova'ya dönmüştür.

I. Bartholomeos'u Ukrayna Ortodoks Kilisesi konusunda geri adım attıran nedenler konusunda fikir beyan eden Kiev Teoloji Akademi Üyesi Profesör Dmitry Stepovyk, Moskova'nın bu süreçte Türkiye'ye doğalgaz ve petrol üzerinden siyasi bir baskı uyguladığını iddia etmektedir. Ona göre I. Bartholomeos'a geri adım attıran bir diğer gerekçe ise Patrik Aleksiy'nin Kıbrıs'ın birleşmesi hususunda Rus yetkililer üzerinde etkili olabileceği hususunda güvence vermiş olma ihtimalidir (Gazete 24 <http://inosmi.ru/>

⁵ Viktor Yuşçenko'nun Patrik I. Bartholomeos ile teması ve ondan Ukrayna'daki kiliselerin tek çatı altında toplanması hususunda istekte bulunması hususu hem Rus hem de Türk basınında yer almıştır. Bu konuda Bkz. T.C. Başbakanlık basın yayın ve enformasyon genel müdürlüğü, <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/trkiye-fener-rum-patrkanesnn-kevde-temsclck-ama-ina-kar350i-ikiyor/13434> (05 Ocak 2015).

world/20080730/242904.html (27 Kasım, 2014). Nitekim Fener Rum Patrikhanesi'nin buna benzer bir süreci daha önce de yaşadığı bilinmektedir.⁶ Yukarıda zikredilen gerekçelerle birlikte Patrik I. Bartholomeos'un Ukrayna Ortodoks Kilisesi'ni kendi hukuki statüsü altına alma girişimini sekteye uğratan asıl neden Kiev Patriği Filaret'in İstanbul Patriği'nin şartlarını kabul etmemesi olarak öne sürülmektedir. Nitekim Patrik I. Bartholomeos'a göre Ukrayna'da mevcut Kiev Patriğine bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi'yle Ukrayna Otokefal Ortodoks Kilisesi bir çatı altında birleşecek ve bu süreç sonucunda Kiev Patriği Filaret görevinden azledilerek yeniden seçimler düzenlenecektir (Elensky 2013: 37). Anlaşılacağı üzere Filaret'in makamından vazgeçmemesi Patrik I. Bartholomeos'un geri adım atmasıyla sonuçlanmıştır. Netice itibarıyla günümüz Ukrayna Ortodoks Kilisesi tüm çabalarına rağmen ne Moskova ne de İstanbul Patrikliği'nden otokefallık statüsü alabilmiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere her ne kadar İstanbul Fener Rum Patrikhanesi inisiyatif olarak Ukrayna Ortodoks Kilisesi'ni otokefallık statüsüne yükseltmek istemişse de Moskova Patrikliği'nin muhalefeti ve Ukrayna Ortodoks Kiliseleri arasındaki bölünmüşlük de bunun gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Diğer taraftansa Moskova Patriği Kiril, göreve geldiği 2009 yılında Ukrayna Kilisesi için otokefallık statüsünün söz konusu dâhi edilmeyeceğini açıkça beyan etmiş ve Ukrayna'ya Batı yanlısı tutumunu tekrar gözden geçirmeyi ve küresel ölçekte bir politik güç olma adına oluşturulmak istenen "Rus Dünyası" birliğine katılmayı önermiştir. Ayrıca Kiril'in *Kiev'i Rus Ortodoksluğunun Güney başkenti*, Rus dünyasının Kudüs ve Konstantinopolis'i olarak tanımlaması (Elensky 2013: 35), Moskova'nın Ukrayna'dan asla vazgeçmeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

4. Ukrayna Krizinde Kiliselerin Tutumu

Günümüz Ukraynası'nda çeşitli dini organizasyonlar ve kilise yapılanmaları faaliyet yürütmektedir. Bunların başında yukarıda da bahsedildiği üzere üç Ortodoks Kilise oluşumu ve Grek Katolik Kilisesi gelmektedir. Bu Ortodoks Kilise oluşumlarının ilki Moskova Patriği Kiril'e bağlı faaliyet gösterdiğinden, genelde Rus etnik kökenli tebaaya hitap etmektedir. Günümüz itibarıyla 12 bin 430 civarında kilise topluluğunu bünyesinde barındıran bu kurum, genellikle Ukrayna'nın Doğu kesimlerinde faaliyet yürütmektedir. Ayrıca 10

⁶ Sovyet rejimine muhalif tutumundan dolayı itibarsızlaştırılan dönemin Moskova Patriği Tikhon'un (ö. 1925) temsil ettiği Rus Ortodoks Kilisesi'ne alternatif yenilikçi bir kilise oluşumu Fener Patrikliği tarafından desteklenmiştir. Ayrıca bu durumu fırsata çeviren Fener, Polonya, Estonya ve Finlandiya Ortodoks kiliselerini Moskova Patrikliğinin tüm itirazlarına rağmen otokefallık statüsüne yükseltmiştir. Yine buna benzer bir gelişme 1996 yılında Estonya Ortodoks Kilisesi konusunda meydana gelmiştir. Estonya hükümetinin de desteğiyle oluşturulan Ortodoks Kilise Moskova Patrikliğinin itirazlarına rağmen İstanbul Patrikliğince otokefallık statüsüne yükseltilmiştir. Bu süreçte de Rusya Federasyonunun içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi kriz Fener'in elini güçlendiren önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Şir Muhammed Dualı. (2014). Fener Rum Patrikhanesi'nin Moskova Patrikliğiyle İlişkilerinde Ortaya Çıkan Gerginlikler (1922-1925): Tarihçesi ve Sebepleri, İslam Araştırmaları Dergisi, No: 31 s. 135-136.

bin civarında ruhban, 200'ün üzerinde manastır ve 20 Kilise Okulu Moskova Patrikliği'ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesinin kontrolü altında bulunmaktadır ve Ortodoks dünyası tarafından meşru bir kurum olarak kabul görmektedir (A. Okara 2012: 314).

Kiev Patriği Filaret önderliğinde organize olan ve temel felsefesini Moskova karşıtlığı üzerine şekillendiren Kiev Patrikliği'ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi ise 4482 kilise topluluğuyla ikinci sırada gelmektedir. Bu kilise bünyesindeyse 3000'in üzerinde ruhban, 59 manastır ve 16 civarında da Kilise Okulu mevcuttur.

Üçüncü sırada 1924 yılında ortaya çıkan 1930'lu yıllarda Sovyet yönetimi tarafından tasfiye edilen ancak 1991 yılından itibaren yeniden canlanan Ukrayna Otokefal Ortodoks Kilise oluşumudur ki bu kurum bünyesinde toplam 1200 civarında kilise, 730'un üzerinde ruhban, 11 adet manastır ve 7 kilise okulu bulunmaktadır (Elensky 2013: 32). Buna ilaveten ülkenin Batısı'nda çok etkin olan ve aşırı milliyetçiliğin de dini önderliğini üstlenen Ukrayna Grek Katolik Kilisesi 3000'den fazla (1534'u L'viv vilayetinde, 772'si Ternopil vilayetinde, 687 ise İvano-Frankivs'k vilayetinde) kilise oluşumuyla dördüncü sırada yer almaktadır (A. Yurash 2005: 193)

2001 verilerine göre 45 milyon civarında olan Ukrayna nüfusunun % 25'lik bir kesimi her hangi bir inanca sahip olmadığını beyan etmektedir (M. Tulskiy <http://demoscope.ru/weekly/2002/061/analit02.php> (27 Ocak, 2015). Nüfusun % 48'i ise ki bu tahmini 20 milyonu kapsamaktadır, kendilerini Ortodoks inancına mensup vatandaşlar olarak deklere etmektedirler. Bunlardan tahmini 15 milyonu Moskova Patrikliği'ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi'ne mensup müntesipten oluşurken, Kiev Patrikliği'ne bağlı nüfusun sayısal karşılığı 4 milyona tekabül etmektedir. Ukrayna Otokefal Ortodoks Kilisesi toplamda 1 milyon müntesip ile son sırada yer almaktadır. Grek Katolik Kilisesi 4,5 milyon civarında inananiyla Ukrayna'nın batısında en etkin dini organizasyon konumundadır (Tulskiy, <http://demoscope.ru/weekly/2002/061/analit02.php>).

Ancak şu hususu da belirtelim ki her ne kadar Moskova Patrikliği'ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilise topluluğu diğerlerine oranla daha büyük olsa da yapılan araştırmalarda Ortodoks tebaanın önemli bir bölümünün kendilerini Ukrayna Patrikliği'ne ait gördükleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin 2011 yılında gerçekleştirilen bir araştırmaya göre Kievlilerin % 49,8'nin kendilerini Kiev Patrikliği bünyesinde gördüğünü ortaya koymaktadır (Garan 2012: 2). Bu durum Ukrayna etnik kökenli halkın Moskova yerine Kiev'i tercih ettiğini göstermektedir.

Tüm bu dini ve etnik farklılıkları göz önünde bulundurmak suretiyle diyebiliriz ki, 2013 yılının sonlarına doğru Ukrayna, din, etnik, dil, sosyo-kültürel ve politik anlamda Doğu ve Batı olmak üzere iki farklı kutuba ayrılmıştı. Bu dini ve etnik ayrışmanın tezahürleri krizin ortaya çıktığı ilk günlerden itibaren kendini açık bir biçimde göstermiştir. Bu çerçevede dönemin Viktor Yanukoviç iktidarına karşı Kiev merkezli halk ayaklanmalarını hem Grek Katolik Kilisesi hem Kiev Patrikliği'ne bağlı Ukrayna Ortodoks

Kilisesi ve hem de Ukrayna Otokefal Ortodoks Kilisesi açık bir biçimde desteklemiştir (2004: 13). Özellikle gösterilerin yoğun bir biçimde yaşandığı Maydan'a yakın bir bölgede bulunan ve Kiev Patrikliğine bağlı Mykhaylivskiy Zolotoverkhyy Manastır'ında yaralı göstericilerin himaye ve tedavi edilmesi Kiev Patrikliği'nin pozisyonunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca ayaklanmaları açıkça destekleyen Kiev Patriği Filoret (Michael Antonovich Denisenko), bir demecinde Avrupa Birliği'nin öneminden bahsetmiş ve halkı bağımsızlık uğruna sokaklara çıkmaya davet etmiştir. Ukrayna Grek Katolik Kilisesi ise yaptığı açıklamada her iki tarafı da itidale çağırarak birlikte halkı bağımsızlık ve demokrasi için dua etmeye davet etmiştir (A. Elayev <http://gazeta39.ru/kld/people-n-events/1783-ukr.html> (25 Kasım, 2014). Sürece nispeten itidalli yaklaşan Moskova Patrikliği ise her iki tarafı da sükûnete davet ederken Moskova Patrikliği'ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi açıkça Yanukoviç iktidarının yanında yer aldığını deklere etmiştir (A. Makarkin 2014: 37). Söz konusu demeçlerden de anlaşılacağı üzere Kiev Patrikliği ve Grek Katolik Kilise yetkilileri halkın Rusya yanlısı iktidara karşı ayaklanmasını "bağımsızlık ve demokrasi" mücadelesi olarak telakki etmekte ve tebaalarını bu hususta yönlendirmektedir.

Buna karşın Moskova Patrikliği'ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi'ye mevcut yönetimin yanında yer almak suretiyle iki tebaa arasında öteden beri var olan ayrışmanın daha da derinleşmesine zemin oluşturmaktadır. Moskova Patrikliği her ne kadar bu süreçte daha temkinli politika izlemeyi yeğlemişse de özellikle Kırım'ın Rusya tarafından ilhakını açıkça desteklemiştir. Bu hususta beyanat veren dönemin Patriklik sözcüsü Chaplin, tarihsel topraklarda bulunmuş bir ulus olan Rus halkının tek devlet çatısı altında birleşme hakkının olduğunu ifade etmek suretiyle Rus Ortodoks Kilisesi'nin pozisyonunu açıkça ortaya koymuştur (Makarkin 2014: 40). Ayrıca Ukrayna'da giderek ivme kazanan Rusya karşıtlığından oldukça rahatsız olan Moskova Patriği Kiril, 28 Mayıs 2014 tarihli beyanatında Ukrayna Grek Katolik Kilisesi'ni hedef almıştır. O söz konusu kiliseyi Rus karşıtlığını körükleyen politik tutum izlemekle suçlamış ve bu durumun Vatikan ile Moskova arasındaki ilişkilere gölge düşürdüğünü belirtmiştir (Patrik Kiril 2014: 6). Patrik Kiril'in Ukrayna ile ilgili bu sert tutumu bir taraftan Rus kamuoyunda takdirle karşılanırken, diğer taraftan da Patrik Kiril politika üzerinde etkinliğini artırmıştır.

Sonuç

Kuşkusuz günümüz Ukrayna Cumhuriyeti sınırları içerisinde meydana gelen ve ülkeyi Batı ve Doğu olmak üzere iki kampa ayıran krizin temellerinde sosyo-ekonomik ve politik nedenlerle birlikte etnik ve özellikle de dini farklılıklar yatmaktadır. Özellikle 1596 Brest Birliği Anlaşmasından günümüze değin Ukrayna toplumu temelde iki farklı- Rus- Ukrayna Ortodoks ve Katolik- etnik ve dini ayrışma üzerine tesis edilmiştir. Etnik açıdan Doğu Ukrayna'da, Rus kökenli nüfusun yoğun bir biçimde varlık gösteriyor olması sebebiyle Rus kimliği daha fazla öne çıkarken, Batı Ukrayna bölgesi milli reflekslerle hareket eden ve ideolojisinin temelini Rusya karşıtlığına dayan-

dırmak suretiyle Batıdan yana tavır takınan ulusalcıların yoğunlukta yaşadığı bölgelerden oluşmaktadır. Sorunun dini boyutu göz önünde bulundurulduğunda ise Rusya yanlısı Ukrayna Ortodoks Kilise mensupları, Moskova öncülüğünde bir Ortodoks birliğinden yana tavır sergilerken, bağımsızlık yanlıları ve özellikle de Grek Katolik Kilise temsilcileri, milli reflekslerle hareket ederek yönlerini Batıya çevirmiş durumdadır. Bu durum tıpkı 1596'da Brest Anlaşması ile sonuçlanan ve kurtuluşun Katolik dünyasında aranmasını ön gören düşünceyle birçok açıdan paralellik arz etmektedir. Zira gününüz Ukraynası'nın iki farklı kutuba ayrılmasının temelinde de yine Batı uygarlığı ve demokrasisi anlayışı yatmaktadır. Bu bağlamda sorunun arka planında İstanbul ve Moskova Patrikliği arasında cereyan eden alan mücadelesiyle birlikte Vatikan'ın Batı'nın desteği ile bölgeye yönelik emelleri de dikkatlerden kaçmamalıdır.

Yukarıda değinildiği üzere İstanbul Patrikliği'nin Ukrayna Ortodoks Kilisesi'ni etkisi altına alma girişimleri, Moskova-İstanbul hattında görülmeyen bir gerginliğe yol açmaktadır. Özetle bugün itibarıyla Ukrayna sınırları içerisinde mevcut kilise yapılanmaları bir taraftan Moskova ve İstanbul patrikliklerinin mücadele alanına dönüşmüşken, diğer taraftan da Vatikan'ın kısıfı altına alınmış durumdadır. Kilise nezdinde cereyan eden bu çatışma süreci doğal olarak ülkenin politik ve kültürel açıdan da ayrışmasını hızlandırmaktadır. Dolayısıyla Ukrayna sınırları içerisinde meydana gelen ve ülkeyi Batı ve Doğu olmak üzere iki ana kampa ayıran çatışmaların bir tarafında etnik ve dini açıdan Moskova'ya bağlı Ortodoks tebaa varken, diğer tarafta da Ukrayna milliyetçiliği ile bilinen ve Batılı değerleri ön plana çıkartan Kiev Patrikliği ve Grek Katolik Kilisesi'ne bağlı tebaa yer almaktadır. Kuşkusuz bu süreçte Ukrayna'ya Rusya'nın bir parçası olarak bakan Rusya Federasyonu'nun takındığı tavır ve izlediği yıkıcı politika, yaşanan krizin giderek derinlik kazanmasına yol açmaktadır. Unutulmamalıdır ki ilk Rus devlet yapılanması VII. yüzyıldan itibaren şimdiki Kiev merkezli Ukrayna sınırları içerisinde ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Moskova Patriği Kiril'in siyasi hedeflerinin başında Rus birliğinin yeniden tesis edilmesi gelmektedir. Buna göre Rus dünyasının çekirdeğini Rusya, Belarus ve Ukrayna oluşturmaktadır. Kiril'in ifadelerine göre bu üç ülke Kutsal Rusya'yı temsil etmektedir. Örneğin Şubat 2012'de Putin'le bir araya gelen üst düzey kilise yetkilileri, Moskova Patrikliği'nin temel hedefinin Kutsal Rusya'nın yeniden bir araya getirilmesi olduğunu beyan etmiştir. Dolayısıyla Rusya'nın Ortodoks kimliğini ön plana çıkarmak suretiyle yeni bir güç haline gelme hedefinin olduğu açıkça görülmektedir. Ancak bu durum, bağımsız bir ülke konumunda olan Ukrayna açısından kabul edilemez bir boyuta ulaşmıştır. Zira 1991'den itibaren bağımsız bir ülke olmasına rağmen bünyesinde bulunan ve önemli ölçüde kilise topluluğunu kontrolü altında tutan Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin hukuki açıdan Moskova Patrikliği'ne bağlı olması, Ukrayna Devleti'nin bağımsızlığını önemli ölçüde tehdit etmektedir. Bu nedenden 1991 yılından itibaren iktidara gelen hemen her Ukrayna Cumhurbaşkanı, ülkedeki kiliselerin bir çatı altında birleşerek bağımsızlık

kazanması hususunda çaba sarf etmişse de başarılı olamamışlardır. Buna ilaveten bir taraftan Moskova ve İstanbul Patriklikleri'nin alan mücadelesi, diğer taraftan da Batı ile Rusya'nın Ukrayna üzerinde güç mücadelesi yürütmeleri süreci çıkmaza sokmakta ve ülkenin giderek bölünmesine ve parçalanmasına zemin oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu iki güç (Batı ve Rusya) arasında kalan Kiev yönetimi, hem dini hem de siyasi açıdan tam anlamıyla bağımsızlığını elde edemezken, amaçlamış olduğu hedefe de bir türlü ulaşamamaktadır. Özetle belirtilecek olursa, bir yandan Rusya'nın siyasi ve dini açıdan Ukrayna'nın iç işlerine bölgede meskûn Ortodoks Rus tebaa üzerinden müdahil olması, diğer yandan da Batı'nın Vatikan üzerinden Ukrayna'yı kendi tarafına çekme çabaları, mevcut krizin giderek derinleşmesine ve süreklilik kazanmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- DİMİTRİEV M. V, (1996). *Brestskaya Uniya 1596 g. İ Obşestvenno-Politiçeskaya Borba na Ukraine i v Belorussii v Kontse XVI-Perviy Polovine XVII v*, Moskova, Çast II, İzdatelstvo İndrik.
- ARHİEREYSKİY Sobor Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi, 1992, (07 Ocak 2015). <http://www.sedmitza.ru/lib/text/429439/>
- BUREGA Vladimir, "Kiev Mejdu Btorim i Tretim Rimom," (26 Kasım 2014). <http://www.kiev-orthodox.org/site/churchlife/1839/>
- DMİTRİEV M. V, (2003). *Mejdu Rimom i Tsargradom, Genezis Brestskoy Tserkovnoy unii 1595-1596 gg*, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta.
- DMİTRİEV M. V, (2003). *Uniya i Porojdeniye eyu Konfilikti v Osmislenii Lide-rov Unyatskogo Lagerya*, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta.
- DUALI Şir Muhammed, (2014). Fener Rum Patrikhanesi'nin Moskova Patrikliğiyle İlişkilerinde Ortaya Çıkan Gerginlikler (1922-1925): Tarihçesi ve Sebepleri, *İslam Araştırmaları Dergisi*, No: 31 s. 135-136.
- DUALI Şir Muhammed, (2014). Rusya'da Din-Devlet İlişkileri, İstanbul, İz yayıncılık.
- ELAYEV Aleksey, "Ukrainskiy Krizis i Tserkovnoye Pravo", (25 Kasım, 2014). <http://gazeta39.ru/kld/people-n-events/1783-ukr.html>
- ELENSKY Viktor, (2013). Ukrainskoe Pravoslavie i Ukrainskiy Proyekt, *Pro Et Contra*, Tom 17/3-4, Mayıs-Ağustos, s. 25-36.
- FLORYA B. N. (2003). *Vopros o "Novoy Unii" v Ukrainsko-Beloruskom Obşestve 20-h-40-h gg. XVII v*, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta.
- GARAN Aleksey, (2012). Russkiy Mir i Buduşey Ukrainskoy Pravoslavnoy Tserkvi, *Ponars Eurasia*, No: 234, Eylül, s. 1-9.
- KARTAŞEV A. V, (1993). *Oçerki po İstorii Russkoy Tserkovi*, Tom I, İzdatelstvo Terra, Moskova.
- KİRİL Patrik, (2014). UGKTS Brosayet Ten na Svyazi Russkoy Tserkvi i Vatikan, *Sedmitsa Pravoslavnie Novosti za Nedelyu*, Mayıs, 22/358, s. 23-30.

- KOCHETOV Aleksey, "Pravoslavniy Kiev Mejdu Btorim i Tretim Rimom," *Gazeta NG Religii*, 06.04.2005, (26 Kasım, 2014). http://www.ng.ru/ng_religii/2005-04-06/1_kiev.html
- MAKARKİN Aleksey, (2014). Patriarkh Kiril i Postmaydannaya Ukraina, *Pro et Contra*, 3-4(63), Mayıs-Ağustos, s. 36-44.
- OKARA Andrey, (2012). Ukrainskaya Pravoslavnaya Tserkov Moskovskogo Patriarkhata, *Pravoslavnaya Tserkov Pri Novom Patriarkhi*, Moskova, s. 311-340.
- PAPKOV A. A, (1900). *Bratistva*, Oçerki İstorii Zapadno-Ruskih Pravoslavnikh Bratstv.
- PETRUŞKO V. İ, (2008). Greko Katoliçeskaya Tserkov i Sovetskoe Gosudarstvo v 1944-1945 godakh, *Vestnik Tserkovnoy İstorii*, 2/10, s. 250-259.
- POSPELOVCKY D, (1995). *Russkaya Pravoslavnaya Tserkov v XX veke*, İzdatelstva Respublika, Moskova.
- POSPELOVCKY D, (1996). *Pravoslavnaya Tserkov v İstorii Rusi, Rossii i SSSR*, Moskova.
- ŞKAROVSKY M. V, (2000). *Ruskiy Pravoslavniy Tserkov 1939-1964 god*, II. c, Moskova.
- TULSKIY Mihail, Religiozniy Sostav Naseleniya Ukraini, (27 Ocak, 2015). <http://demoscope.ru/weekly/2002/061/analit02.php>
- TURİLOV A. A, Florya B. N, (1999). *K Voprosu ob İstoriiçeskoj Alternative Bretskoy Unii*, Biblioteka İnituta Slavyanovedeniya, İndrik, Moskova.
- TZIPİN V, (1997). *İstoriya Russkoy Tserkovi 1917-1997*, İzdatelstva, Spaso-Preobrajenskogo Vallamskogo Monastırya, Moskva.
- VASİLYEVA O. Y, (2004). *Russkaya Pravoslavnaya Tserkov i II Vatikanskiy Sobor*, Moskova.
- YAREMA Rastislav, (2005). *Vlast i Tserkov Nakanune Lvovskogo Tserkovno-go Sobora (1944-1946 g)*, Moskova.
- YAREMA Rastislav, (2005). *Vlast i Tserkov Nakanune Lvovskogo Tserkovno-go Sobora (1944-1946 g)*, Moskova.
- YAREMA Rostislav, (2012). Lvovskiy Tserkovniy Sobor 1946 goda v Svete Torjestva Pravoslaviya v Zapadnoy Ykraine, Kiev, Kit.
- YURASH Andrey, (2005). Orthodox-Greek Catholic Relations in Galicia and their Influence on the Religious Situation in Ukraine, *Religion, State & Society*, Vol. 33/3, September, ss. 185-205.